

УДК 343.1

Христинченко Н. П., здобувач наукового ступеня
доктора юридичних наук, докторантури Міжрегіональної
Академії управління персоналом к.ю.н., доцент

Національні особливості механізму організації наукової діяльності

У статті досліджено механізм організації наукової діяльності в Україні, виявлено його особливості, визначено основні напрямки державного регулювання наукової діяльності.

Ключові слова: наукова діяльність, державне регулювання, організація наукової діяльності, Національна академія наук України, вищий навчальний заклад.

В статье исследован механизм организации научной деятельности в Украине, выявлены его особенности, определены основные направления государственного регулирования научной деятельности.

Ключевые слова: научная деятельность, государственное регулирование, организация научной деятельности, Национальная академия наук Украины, высшее учебное заведение.

This paper investigates the mechanism of scientific activity in Ukraine revealed its features, the main directions of state regulation of scientific activity.

Keywords: scientific research, government regulation, the organization of scientific activity, the National Academy of Sciences of Ukraine, higher education institution.

Актуальність теми. Розвиток науки і техніки є визначальним фактором прогресу суспільства, підвищення добробуту його членів, їх духовного та інтелектуального зростання. Загальні цілі й завдання науки на конкретний період розвитку кожна держава визначає, виходячи з їх соціально-економічного та політичного стану [1, с. 37]. При цьому удосконалення механізму організації наукової діяльності на сьогодні має пріоритетне значення. Крім того, рівень професійної компетентності фахівців, покликаних бути активними провідниками наукового та технологічного прогресу, — один з важливих факторів, що впливає на стабільний характер розвитку суспільства.

Стан наукового дослідження. На сьогоднішній день розвиток науки являється пріоритетним напрямком в становленні економічно розвинутої європейської держави з громадянським суспільством. Науковій діяльності приділяється значна увага в нашій країні, приймаються різноманітні програми розвитку науки та здійснюється її додаткове фінансування. Крім того, організація наукової діяльності в Україні є предметом досліджень багатьох науковців. Особливості механізму організації наукової діяльності в Україні були предметом розгляду багатьох вчених, серед яких В.М. Бесчастний, А.Ю. Васіна, Т.Л. Желюк, А.Є. Конверський, О.В. Крушельницька, М.О. Мацелик, А.Ф. Мельник, Т.М. Попович, В.А. Пригоцький, І.М. Рассоха, Г.С. Цехмістрова та ін. Проте, враховуючи євроінтеграційний напрямок нашої держави, проблема механізму організації наукової діяльності потребує додаткового аналізу, в тому числі й критичного.

Метою даної статті є дослідження механізму організації наукової діяльності в Україні, виявлення його особливостей, визначення основних напрямків державного регулювання наукової діяльності.

Виклад основного матеріалу. Основою багатьох досліджень є формування понятійного апарату. Для дослідження національних особливостей механізму організації наукової діяльності, сформуємо визначення цього поняття.

Деякі словники виходять із двох визначень даного поняття, а саме, як послідовність станів, процесів, які визначають собою які-небудь дії, явища; як систему, пристрій, який визначає порядок якого-небудь виду діяльності [2, с. 401]. Термін “механізм” в свою чергу — це внутрішня будова, система чого-небудь, сукупність станів і процесів, з яких складається певне фізичне, хімічне та інше явище [3, с. 677]. Тобто, механізм — це внутрішня системна послідовність елементів, станів і процесів будь-якої діяльності.

Словник української мови визначає організацію як особливості будови чого-небудь; структуру [4, с. 89]. В той час, філософський енциклопедичний словник наводить наступні визначення цього поняття: 1) внутрішня впорядкованість, узгодженість взаємодії більш-менш диференційованих і автономних частин цілого, обумовлена його будовою; 2) сукупність процесів або дій, що ведуть до утворення і вдосконалення взаємозв'язків між частинами цілого [5, с. 462]. Тобто, організація — це особливості внутрішньої будови цілого, що полягає у впорядкованості, узгодженості взаємодії взаємозв'язків між його структурними частинами. А механізм організації — це внутрішня системна послідовність станів і процесів цілого у структурі взаємозв'язків між його структурними частинами.

Виходячи із законодавчого визначення науково-організаційної діяльності як діяльності, що спрямована на методичне, організаційне забезпечення та координацію наукової, науково-технічної та науково-педагогічної діяльності [6, ст. 1], можна сформулювати наступне визначення поняття механізму організації наукової діяльності. Під останнім слід розуміти внутрішню будову, системну послідовність елементів, станів і процесів наукової, науково-технічної та науково-педагогічної діяльності, що спрямовані на її методичне, організаційне забезпечення та координацію.

Для виокремлення механізму організації наукової діяльності, сформулюємо основні його ознаки:

1. Він є результатом налагодженої чіткої, послідовної діяльності певної групи суб'єктів;
2. Метою цього механізму є створення умов провадження наукової діяльності та досягнення її ефективності;
3. Об'єктом механізму організації наукової діяльності є методичне, організаційне забезпечення та координацію наукової, науково-технічної та науково-педагогічної діяльності;
4. Суб'єктами механізму організації наукової діяльності є державні органи, державні та недержавні організації та установи, наділені правом забезпечувати, координувати наукову, науково-технічну та науково-педагогічну діяльність.

Вчені, розглядаючи механізм організації наукової діяльності в Україні, наголошують на її державному регулюванні. Так, А.Ф. Мельник зазначає, що з метою сприяння розвитку науково-технічної діяльності держава бере на себе зобов'язання щодо створення сучасної інфраструктури науки і підготовки науково-технічних кадрів, надання державного фінансування та пріоритетного матеріально-технічного забезпечення фундаментальних досліджень, довгострокових державних науково-технічних програм, підтримки пріоритетних напрямів розвитку науки і техніки. Основним завданням державного регулювання організації наукової діяльності є створення ефективного механізму, який має поєднувати державні та ринкові важелі впливу на наукові процеси з орієнтацією на забезпечення економічного зростання України, її інтеграції у світову економіку [7, с. 248].

При цьому основним напрямком державної підтримки науки та наукової діяльності є її фінансування. Наприклад, М.О. Мацелик, досліджуючи питання розподілу видатків з бюджету на розвиток науки, визначає основні напрямки розподілу коштів: на фундаментальні дослідження, пошукові та прикладні розробки; державні та міждержавні

науково-технічні програми; державні премії України у галузі науки і техніки; фінансування наукових розробок із проблем стандартизації, сертифікації та еталонної бази, державних контрактів; фінансування наукової частини національних, міжгалузевих та галузевих програм тощо. У цій групі фінансуються науково-дослідні інститути, що виконують фундаментальні дослідження на державне замовлення, а також науково-дослідні організації, що перебувають на господарському розрахунку, але виконують державне замовлення з оплатою за рахунок бюджетних асигнувань [8, с. 287].

Крім фінансування, державна політика спрямована на оптимізацію механізму організації наукової діяльності. Організацією науки в Україні займається Міністерство освіти і науки, а також Державне агентство з питань науки, інновацій та інформатизації України, яке відповідно до покладених на нього завдань реалізацію державну політику у сфері наукової, науково-технічної, інноваційної діяльності, інформатизації, формування, використання і захисту державних електронних інформаційних ресурсів та створення умов для розвитку інформаційного суспільства та вносить на розгляд Міністра освіти і науки пропозиції щодо формування державної політики у зазначених сферах. Визначає разом з науковими установами напрям розвитку наукових досліджень та використання їх у народному господарстві. Управління науковою діяльністю будується за територіально-галузевим принципом. Також необхідно погодитись з думкою А.Є. Конверського, який вказує на те, що державне регулювання і управління розвитком науки здійснюють Президент України, Верховна Рада України і Кабінет Міністрів України. Вищим органом організації науки є також Національна академія наук України (НАН України) [1, с. 38]. В свою чергу, О.В. Крушельницька, також досліджуючи особливості організації наукової діяльності, визначає структуру організацій, що формують науку України: Верховна Рада України; Кабінет Міністрів України; Національна академія наук (НАН) України, галузеві відділи якої об'єднують науково-дослідні інститути. Крім НАН в Україні функціонують державні галузеві академії наук. Головним завданням галузевих міністерств, інших центральних органів виконавчої влади з проблем науково-технологічного та інноваційного розвитку є розроблення та реалізація єдиної науково-технологічної політики відповідної галузі, здійснення функцій державного замовника в частині використання коштів державного бюджету, що надаються на підтримку науково-технічного розвитку галузей, та функцій розпорядника галузевих фондів, проведення експертизи наукових результатів, організація і проведення моніторингу інноваційної діяльності підприємств та установ своєї галузі незалежно від їх підпорядкованості [9, с. 40].

Вдалу класифікацію установ, що здійснюють організацію наукової діяльності в Україні, здійснила І.М. Рассоха:

1) Міністерство освіти і науки України – займається організацією, координацією та фінансуванням науки в Україні (сюди також слід віднести Державне агентство з питань науки, інновацій та інформатизації України – *прим. авт.*); 2) Національна академія наук України – вища наукова організація України, яка організує і здійснює фундаментальні та прикладні дослідження; 3) Державні галузеві академії наук – державні спеціалізовані наукові установи, що координують, організують і проводять дослідження у відповідних галузях науки і техніки; 4) Громадські спеціалізовані академії – наукові установи, що об'єднують учених на громадських засадах за профілем їх наукової діяльності. До них, зокрема, належать, наприклад, Українська міжнародна академія оригінальних ідей, Академія інженерних наук, Українська технологічна академія та інші; 5) Відомчі галузеві академії – галузеві НДІ, підпоряд-

ковані міністерствам і відомствам; 6) Наукові товариства — громадські спеціалізовані організації; 7) Вищі навчальні заклади — університети, академії, інститути, що мають спеціальні підрозділи, які займаються науково-дослідною роботою [10, с. 35].

Досліджуючи особливості національного механізму організації наукової діяльності в Україні, слід відмітити діяльність Національної академії наук України, що є вищою державною науковою організацією нашої держави, яка організовує і здійснює фундаментальні та прикладні наукові дослідження, а також координує проведення фундаментальних досліджень у наукових установах та організаціях України (ст. 1) [11]. Результати діяльності Національної академії наук України протягом 95 років її існування засвідчують високу ефективність академічної системи організації науки. Завдяки державній підтримці, економічному стимулюванню та постійному удосконаленню її діяльності, ця установа залишається провідним науковим центром України. Так, згідно з Концепцією розвитку НАН України на 2014-2023 роки реалізація цієї Концепції покликана сприяти зростанню ролі вітчизняної науки як важливого чинника модернізації країни, збільшенню внеску Національної академії наук у забезпечення ефективного економічного і соціального розвитку України, її обороноздатності та національної безпеки шляхом:

- підвищення рівня фундаментальних і прикладних досліджень, посилення їх міждисциплінарного характеру, подальшого розвитку конкурсних і програмно-цільових засад планування науково-дослідних робіт;
- активізації досліджень і розробок, спрямованих на підвищення наукоємності та конкурентоспроможності вітчизняного виробництва, створення ефективної інноваційної інфраструктури;
- підвищення ефективності та прозорості використання бюджетних коштів, що спрямовуються на фінансування наукової та науково-технічної діяльності, посилення конкурентних засад фінансування досліджень;
- розвитку інфраструктури досліджень, поліпшення їх матеріально-технічного та інформаційного забезпечення;
- зміцнення кадрового потенціалу, підтримки провідних наукових шкіл, залучення до академічних установ талановитої молоді;
- розвитку освітньої діяльності, розширення участі в підготовці наукових кадрів вищої кваліфікації;
- подальшої інтеграції у міжнародне наукове співтовариство [12, с. 5].

Досягнення вищезазначених цілей, формування ефективного механізму планування та визначення пріоритетів державного регулювання у сфері науки є одним з рівнів механізму організації наукової діяльності в Україні і організація такої діяльності у вищих навчальних закладах, що здійснюється відповідно до Закону України «Про вищу освіту». Серед головних принципів навчального закладу, визначених Законом України «Про вищу освіту», є державна підтримка підготовки фахівців для пріоритетних напрямів фундаментальних і прикладних наукових досліджень [13]. Закон України «Про наукову і науково-технічну діяльність» передбачає, що наукова і науково-технічна діяльність є невід'ємною складовою частиною навчального процесу вищих навчальних закладів III-IV рівнів акредитації (ст. 16) [8]. Наукова діяльність здійснюється з метою інтеграції наукової, навчальної і виробничої діяльності в системі вищої освіти. Це здійснюється з метою інтеграції наукової, навчальної і виробничої діяльності в системі вищої освіти.

Разом з тим науково-дослідна робота у ВНЗ — одна із форм наукової діяльності. Успішне її здійснення забезпечує науковий рівень змісту та методів викладання

навчальних дисциплін, досягнення державних стандартів підготовки фахівців, впровадження наукових розробок викладачів у навчальний процес, як необхідної умови підготовки конкурентоспроможних фахівців; широке залучення викладачів до видавничої діяльності, а обдарованої молоді до науково-дослідної роботи, розробки актуальних проектів, проведення наукових експедицій; виявлення, розвиток і використання творчого потенціалу для розв'язання проблемних завдань педагогічної науки; розробку напрямів наукових досліджень [14, с. 27].

Наукова діяльність у вищих навчальних закладах створює підґрунтя до розвитку науки в цілому, вона розкриває творчий потенціал молоді. В.М. Бесчасний, розглядаючи проблемні моменти в механізмі організації наукової діяльності у вищих навчальних закладах, зазначає, що сьогодні в Україні існують програми виділення грантів обдарованій молоді, однак вони не можуть охопити всіх достойних. Погоджуємося з автором що, з метою морального та матеріального стимулювання молодих науковців доцільно створити в Україні єдину рейтингову систему оцінки їхньої діяльності, в якій певні здобутки оцінювалися б за визначеною шкалою балів. А за підсумками роботи найобдарованіші отримували б грошові премії, гранти, житло тощо. Крім того, на думку автора, необхідно змінити підхід до аналізу наукових досягнень молоді, адже кількість публікацій не завжди визначає їх якість, наукову обґрунтованість, актуальність, новизну та ін. Насамперед мають оцінюватися роботи та пропозиції тих молодих учених, котрі реально відповідають зазначеним вище критеріям і можуть принести користь програмам розвитку конкретних установ. Зміна оцінки наукової діяльності молоді (перехід від кількісного показника до якісного) допоможе українській «молодій» науці виокремити вчених, що займаються наукою заради науки, та відсіяти псевдонауковців, для яких наукова діяльність — лише черговий крок сходження соціальними сходами [15, с. 9].

Висновок. Таким чином, із вищенаведеного, можна виявити наступні національні особливості системи суб'єктів механізму організації наукової діяльності в Україні, а відповідно і самого механізму організації: держава займає головну і найважливішу роль в регулюванні наукової діяльності України; основним і центральним органом, що організовує наукову діяльність є Міністерство освіти та науки України; вищою державною науковою організацією України є Національна академія наук України; вищими галузевими науковими установами є відповідні галузеві академії наук; існування ефективного механізму взаємодії освітньої та наукової діяльності в Україні забезпечується шляхом організації розвитку науки у вищих навчальних закладах; важливе значення у розвитку як наукової, так і науко-просвітницької діяльності належить громадським науковим організаціям.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Основи методології та організації наукових досліджень: Навч. посіб. для студентів, курсантів, аспірантів і ад'юнтів / за ред. А. Є. Конверського. — К.: Центр учбової літератури, 2010. — 352 с.
2. Краткий экономический словарь / Под ред. А.Н.Азрилияна. - М.: Ин-т нов. экономики, 2001. — 1088 с.
3. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел. — К.; Ірпінь : ВТФ "Перун", 2001. — 1440 с.
4. Словник української мови: в 11 томах. — Том 5, 1974. — 739 с.
5. Философский энциклопедический словарь / Гл. редакция: Л. Ф. Ильичев, П. Н. Федосеев, С. М. Ковалев, В. Г. Панов — М.: Сов. Энциклопедия, 1983.—840с.
6. Національна економіка: Навч. посіб. / А.Ф. Мельник, А.Ю. Васіна, Т.Л. Желюк, Т.М. Попович ; за ред. А.Ф. Мельник. — К. : Знання, 2011. — 463 с.

7. Мацелик М.О. Фінансове право : навч. посіб. / М.О. Мацелик, Т.О. Мацелик, В.А. Пригоцький ; за ред. В.К. Шкарупи. — К. : Знання, 2011. — 815 с. — (Вища освіта XXI століття).
8. Закон України «Про наукову і науково-технічну діяльність» // Відомості Верховної Ради України. — 1992. — № 12. — Ст. 165.
9. Крушельницька О.В. Методологія та організація наукових досліджень: Навчальний посібник. - К.: Кондор, 2003. - 192 с.
10. Рассоха І. М. Конспект лекцій з навчальної дисципліни «Методологія та організація наукових досліджень» для студентів 5 курсу денної форми навчання освітнього-кваліфікаційного рівня «магістр» спеціальностей 8.050106, 8.03050901 “Облік і аудит”, 8.050201 “Менеджмент організацій”, 8.03060101 “Менеджмент організацій і адміністрування (за видами економічної діяльності)” / І. М. Рассоха; Харк. нац. акад. міськ. госп-ва. — Х.: ХНАМГ, 2011. — 76 с.
11. Закон України «Про особливості правового режиму діяльності Національної академії наук України, галузевих академії наук» // Відомості Верховної Ради України. — 2002. - № 30. — Ст. 205.
12. Постанова Президії НАН України 187 від 25.12.2013 Про схвалення Концепції розвитку Національної академії наук України на 2014-2023 роки. [Електронний ресурс] — Режим доступу: <http://www.nas.gov.ua/UA/Conception/Pages/contents.aspx?ffn1=ID&fft1=Eq&ffv1=1>
13. Закон України «Про вищу освіту» // Офіційний вісник України. — 2002. — № 8. — Ст. 327.
14. Матрична модель системи управління науково-дослідною роботою вищих навчальних закладів / В. Степашко // Шлях освіти. - 2007. - № 1. - С. 24-29.
15. Бесчастний В. Професійна та економічна привабливість наукової діяльності для молодих юристів: сучасний стан і перспективи / В. Бесчастний // Віче. — 2013. — № 16. — С.7-10.

УДК 342.9

Бондаренко В. В., к.ю.н., начальник
юридичного відділу ТОВ «Криворіжспецремтранс»

Форми реалізації прав громадян на екологічно безпечне навколишнє середовище

Статтю присвячено дослідженню форм реалізації прав громадян на екологічно безпечне навколишнє середовище. В процесі дослідження визначено, що формами реалізації прав громадян на екологічно безпечне навколишнє середовище є суб'єктивне та колективне виконання.

Ключові слова: форми реалізації, права громадян, екологічно безпечне навколишнє середовище.

Статья посвящена исследованию форм реализации прав граждан на экологически безопасную окружающую среду. В процессе исследования определено, что формами реализации прав граждан на экологически безопасную окружающую среду является субъективное и коллективное исполнение.

Ключевые слова: формы реализации, права граждан, экологически безопасную окружающую среду.

The article studies the forms of realization of citizens' rights to an ecologically safe environment. The study determined that the forms of realization of citizens' rights to an ecologically safe environment is subjective and collective performance.

Keywords: forms of realization, citizens' rights, ecologically safe environment.

Актуальність теми статті є очевидною з огляду на те, що для розуміння змісту реалізації прав громадян на екологічно безпечне навколишнє середовище необхідно